

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри митної справи і
фінансових послуг

Протокол № 1 від 01.09.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань
Спеціальність
Освітній рівень
Освітня програма

07 "Управління та адміністрування"
072 "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок"
перший (бакалаврський)
"Митна справа"

Статус дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

вибіркова
українська

Розробник:
к.е.н., доцент

Ольга РАЦ

Завідувач кафедри
митної справи і фінансових
послуг

Вікторія ТИЩЕНКО

Гарант програми

Олексій НАЙДЕНКО

Харків
2024

ВСТУП

Трансформація економічних відносин підвищила роль і значення платіжної системи при організації безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання та реалізації цілей грошово-кредитної політики центрального банку. Це дозволяє розглядати платіжну систему як один із чинників, що забезпечує грошовий обіг і впливає на стабільність фінансової системи держави. В сучасному розумінні платіжна система є системою механізмів, які використовуються при проведенні переказу коштів між суб'єктами господарювання, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів.

Провідну роль платіжної системи у сучасній економіці можна розглядати в декількох аспектах: як необхідний елемент фінансової інфраструктури економіки; як важіль ефективного управління економікою, особливо шляхом втілення монетарної політики; як засіб сприяння економічній ефективності. Порушення функціонування платіжних систем може призвести до тяжких наслідків на фінансових ринках, які вони обслуговують. Результатом неефективної платіжної системи є не лише незручності для користувачів, а й негативний вплив на економіку загалом. Ефективна платіжна система полегшує банкам активне управління ліквідними коштами, зменшує необхідність зберігання надлишкових резервів, що сприяє можливості фінансового програмування, прискорює та посилює вплив на економіку заходів щодо грошово-кредитної політики.

Метою викладання навчальної дисципліни «Платіжні системи» є формування у майбутніх фахівців професійних компетентностей щодо визначення особливостей і правил функціонування міжнародних і національних платіжних систем.

Основними завданнями вивчення даної дисципліни є:

- вивчення засад функціонування, технологічної інфраструктури та чинних стандартів внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем;
- визначення основних учасників платіжних систем та їх функцій;
- засвоєння методів та технологічних особливостей реалізації розрахункових операцій в платіжних системах, інституційних й організаційних правил і процедур, що регламентують використання платіжних інструментів і механізмів;

набуття вмінь ідентифікувати основні ризики, що виникають у платіжних системах, аналізувати та прогнозувати їх наслідки, розробляти заходи щодо підвищення рівня безпеки платіжних систем в Україні.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є відносини, що виникають під час здійснення розрахунків між платіжною організацією та учасниками платіжної системи.

Об'єктом вивчення дисципліни є процес здійснення платіжної діяльності в сучасних умовах.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
ПР03	СК02
ПР07	СК02
ПР08	ЗК05
ПР21	СК06

де, ЗК05. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій.

СК02. Розуміння особливостей функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

СК06. Здатність застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення для отримання та обробки даних у сфері фінансів, банківської справи та страхування. СК07. Здатність складати та аналізувати фінансову звітність.

ПР03. Визначати особливості функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ПР07. Розуміти принципи, методи та інструменти державного та ринкового регулювання діяльності в сфері фінансів, банківської справи, страхування та фондовий ринок.

ПР08. Застосовувати спеціалізовані інформаційні системи, сучасні фінансові технології та програмні продукти.

ПР21. Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи функціонування платіжної системи

Тема 1. Загальна концепція платіжної системи.

Базові принципи функціонування платіжних систем. Зміст розроблених у Базелі принципів для системно важливих платіжних систем та обов'язків Центральних банків щодо їх застосування. Необхідні елементи функціонування платіжної системи. Види електронних платіжних засобів. Види платіжних систем. Основні поняття платіжної системи. Загальна схема класифікації платіжних систем. Розвиток внутрішньобанківської платіжної системи. Призначення систем масових електронних платежів.

Тема 2. Суб'єкти переказу коштів.

Користувачі платіжної системи. Порядок розрахунків між юридичними та фізичними особами. Критерії вибору платіжних інструментів і учасників

платіжних систем для здійснення переказу коштів користувачами (платниками, отримувачами). Учасники платіжної системи. Функції учасників платіжної системи залежно від їх ролі у процесі проведення переказу коштів. Функції банків-емітентів карток і банків-еквайрів. Особливості емісії мобільних платіжних інструментів і здійснення операцій з їх використанням. Роль у платіжній системі клірингових або розрахункових палат. Агентська та посередницька діяльність (аутсорсинг). Процесингові установи.

Тема 3. Технологічна інфраструктура платіжних систем.

Системи розрахунків на валовій та чистій основах. Міжбанківські розрахунки та їх організація. Порядок виконання міжбанківського (внутрішньобанківського) переказу. Методи організації розрахунків між банками. Поняття та призначення автоматизованих розрахункових палат. Механізм розрахунку чистої позиції учасника клірингу. Засоби обробки та передачі інформації в платіжних системах.

Основні етапи обробки інформації в електронному платіжному циклі. Засоби передачі даних в платіжних системах.

Змістовий модуль 2. Міжнародні та національні платіжні системи.

Тема 4. Міжнародні платіжні системи.

Особливості організації зарубіжних платіжних систем. Типові моделі систем залежно від оператора системи, виду розрахунків і кредитних механізмів. Порівняння ефективності та ризикованості системи переказу великих сум в сукупності платіжних механізмів. SWIFT в системі міжнародних міжбанківських розрахунків. Технологія процесу передачі фінансових повідомлень по мережі SWIFT.

Тема 5. Платіжні системи України.

Розрахунки в платіжній системі ПРОСТІР. Моніторинг і контроль за операціями з використанням електронних платіжних засобів. Платіжна система УкрКарт. Перспективи розвитку платіжних систем України. Шляхи інтеграції українських банків до світової системи банківських розрахункових послуг. Перспективи створення проекту одночасної роботи емітованої банком країни платіжної картки як у межах країни за технологією національних електронних платіжних засобів, так і за технологією однієї з міжнародних платіжних систем. Криптовалюта та її види. Механізм роботи криптовалют на основі блокчейн. Перспективи використання віртуальної валюти Bitcoin в Україні.

Тема 6. Безпека платіжних систем.

Ризики в платіжних системах. Сутність та види ризиків, що виникають у платіжних системах. Управління ризиками в платіжних системах. Захист інформації у платіжних системах. Підходи до визначення безпеки платіжних систем. Вимоги щодо захисту інформації. Сутність та формування системи захисту інформації в платіжній системі. Механізми захисту платіжних систем від несанкціонованого доступу. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів. Захист інформації за рахунок її криптографічного перетворення.

Перелік практичних (семінарських) та лабораторних занять / завдань

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1. Завдання 1	Аналіз елементів функціонування платіжних систем
Тема 2. Завдання 2	Обґрунтування вибору інструментів безготівкових розрахунків
Тема 1, 2. Лабораторна робота 1	Особливості емісії платіжних інструментів і здійснення операцій з їх використанням
Тема 3, 4. Завдання 2	Обґрунтування вибору методів організації розрахунків між банками
Тема 3, 4. Лабораторна робота 2	Аналіз функціонування міжнародної платіжної системи SWIFT
Тема 5. Завдання 3	Модельовання дій сторін щодо вступу нового клієнту до платіжної системи ПРОСТІР
Тема 6. Завдання 4	Забезпечення безпеки платіжних систем
Тема 5, 6. Лабораторна робота 3	Управління ризиками в платіжних системах

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл.

3.

Перелік самостійної роботи

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1 - 6	Вивчення лекційного матеріалу, законодавчих та нормативно-правових актів
Тема 1 – 6	Підготовка до практичних та лабораторних занять
Тема 1 – 6	Підготовка презентації
Тема 1 – 6	Підготовка до колоквиуму

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) та лабораторних занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання, як:

Словесні: лекція (Тема 1 – 6), проблемна лекція (Тема 6).

Наочні (демонстрація (Тема 1 – 6)).

Практичні (практична робота (Тема 1 – 6), підготовка презентації (Тема 1-6)).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100 бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів:

– для дисциплін з формою семестрового контролю екзамен (іспит): максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє здобувачу вищої освіти скласти екзамен (іспит) – 35 балів.

Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувача вищої освіти.

Семестровий контроль проводиться у формі семестрового екзамену (іспиту). Складання семестрового екзамену (іспиту) здійснюється під час екзаменаційної сесії.

Максимальна сума балів, яку може отримати здобувач вищої освіти під час екзамену (іспиту) – 40 балів. Мінімальна сума, за якою екзамен (іспит) вважається складеним – 25 балів.

Підсумкова оцінка за навчальною дисципліною визначається сумуванням балів за поточний та підсумковий контроль.

Під час викладання навчальної дисципліни використовуються наступні контрольні заходи:

Поточний контроль: компетентнісно-орієнтоване завдання (6 балів), лабораторні роботи (24 бали), колоквиум (10 балів), презентація (20 балів).

Семестровий контроль: Екзамен.

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

Приклад екзаменаційного білета та критерії оцінювання для навчальної дисципліни.

Приклад екзаменаційного білета

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Освітньо-професійна програма «Митна справа».
Семестр VI
Навчальна дисципліна "Платіжні системи"

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

Завдання 1 (тестове). (24 бали)

- Процедура отримання дозволу від банку-емітента банківської платіжної картки на здійснення операцій з використанням банківської платіжної картки (БПК):
  - кліринг;
  - авторизація;
  - емісія;
  - реконсиляція;
  - процесинг.
- Система безготівкових розрахунків між банками (за продані товари, цінні папери, надані послуги), що ґрунтується на зарахуванні взаємних вимог і зобов'язань сторін, що беруть участь у розрахунках)
  - еквайринг;
  - криптографія;
  - банківський факторинг;
  - кліринг;
  - процесинг.
- Система зміни тексту з метою зробити текст незрозумілим:
  - шифрування;
  - криптографія;
  - кліринг;
  - реконсиляція;
  - процесинг.
- Учасниками платіжної системи можуть бути:
  - тільки юридичні особи;
  - тільки фізичні особи;
  - банки, які мають ліцензію ПС на здійснення емісії та/або еквайрингу;
  - юридичні особи або фізичні особи; які мають договірно-правові відносини з членами ПС;
  - юридична особа, яка отримала ліцензію міжнародної платіжної системи на емісію карток цієї системи і/або на обслуговування карток цієї системи (еквайринг) і відповідно до чинного законодавства України має право здійснювати на території України вказані операції.
- Мета створення НСМЕП:
  - впровадження в Україні системи безготівкових розрахунків;
  - впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної системи безготівкових розрахунків, яка зорієнтована, здебільшого, на роботу в режимі непрямого доступу (онлайн);
  - впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної системи готівкових розрахунків, яка зорієнтована, здебільшого, на роботу в режимі непрямого доступу (офлайн);
  - впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної системи готівкових

розрахунків, яка зорієнтована, здебільшого, на роботу в режимі непрямого доступу (онлайн);

д) впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної системи безготівкових розрахунків, яка зорієнтована, здебільшого, на роботу в режимі непрямого доступу (офлайн).

6. Для чого призначені Електронні гаманці?

- а) для операцій з невеликими сумами коштів;
- б) для операцій з великими сумами коштів;
- в) для операцій з великими та середніми сумами коштів;
- г) для операцій з середніми сумами коштів;
- д) для операцій з малими та середніми сумами коштів.

7. Які процедури виконуються з картками у режимі прямого доступу?

- а) запит суми на поточному рахунку, завантаження з поточного рахунку, завантаження готівкою із рахунку, прямий платіж із поточного рахунку;
- п) оплата товарів та наданих послуг, видача готівки, адресний платіж, блокування платіжної картки, завантаження готівкою із рахунку;
- в) запит суми на поточному рахунку, завантаження готівкою із рахунку, оплата товарів та наданих послуг;
- г) оплата товарів та наданих послуг, запит суми на поточному рахунку, завантаження готівкою із рахунку;
- д) прямий платіж із поточного рахунку, оплата товарів та наданих послуг, видача готівки, адресний платіж.

8. За якими ознаками класифікуються БПК?

- а) мікропроцесорні, з магнітною смугою, ембосовані;
- б) за способом запису інформації, за схемою розрахунків, за власниками, за платіжними системами;
- в) електронний гаманець, дебетова картка, кредитова картка;
- г) міжнародні, національні, локальні;
- д) за способом запису інформації, за схемою розрахунків, за класом карток, за власниками, за платіжними системами, за матеріалом, з якого вони виготовлені.

9. Які є види систем міжбанківських розрахунків ?

- а) на чистій основі (система "брутто") і на валовій основі (система "нетто"), ностро;
- б) ностро, лоро;
- в) нетто, лоро;
- г) брутто, ностро;
- д) на чистій основі (система „нетто“), і на валовій основі (система „брутто“).

10. Ризик невиконання учасником ПС своїх фінансових зобов'язань на даний момент часу або в майбутньому:

- а) операційний;
- б) системний;
- в) кредитний;
- г) ліквідності;
- д) правовий.

11. Ризик, коли технічні збої та помилки можуть підвищити кредитний ризик або ризик ліквідності:

- а) системний;
- б) операційний;
- в) кредитний;
- г) ліквідності;
- д) правовий.

12. Українська (міжнародна) платіжна система, яка створена на основі спільного проекту банків-учасників та їх зусиллями:

- а) НСМЕП;
- б) УкрКарт;
- в) WebMoney;
- г) TOPAZ;
- д) СЕП.

Завдання 2 (діагностичне). (6 балів)

01.04.2023 р. банк списав грошові кошти на суму 50 000 грн з рахунку клієнта без законних підстав. 05.04.2023 р. вся сума грошового переказу була повернена банком платнику. Цим банком встановлена процента ставка за короткотерміновими кредитами в розмірі 25%. Завдання:

1. Які санкції має право застосовувати до банку клієнт за незаконне списання коштів з його рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Завдання 3 (евристичне). (10 балів)

До банку «Дніпро» в м. Харків звернувся клієнт – фабрика медичних препаратів з проханням здійснити такі платежі:

20 тис. грн. фірмі «Мрія» м. Львів згідно умовам договору за отримане обладнання, форма розрахунків – безвідзивний акредитив;

5 тис. грн. податки в бюджет, форма розрахунків – банківський переказ;

15 тис. євро фірмі «Берлін» Німеччина згідно умовам договору за отриману сировину, форма розрахунків – інкасо.

Банк «Дніпро» не є агентом розрахунків в системі SWIFT. Міжнародні розрахунки банк здійснює через банк посередник, комісійні складають 0,2% від суми платежу. Фабрика медичних препаратів підключена до системи «Клієнт-банк», абонентська плата за її обслуговування складає 50 грн на місяць. За обслуговування банк утримує з клієнта 0,1% від суми платежу.

Завдання:

1. Відобразити схему проходження платежу в СЕП. Розкрити особливості роботи Центральної розрахункової палати Національного банку (ЦРП). Перелічити рахунки, які використовуються в СЕП.
  2. Визначити етапи проходження електронного платежу по системі SWIFT.
- Розрахувати суму платежу фабрики медичних препаратів банку "Дніпро" за обслуговування.

Затверджено на засіданні кафедри митної справи і фінансових послуг протокол № ____ від «__» _____ 20__ р.

Екзаменатор

к.е.н., доц. Рац О.М.

Зав. кафедрою

д.е.н., проф. Тищенко В. Ф.

Критерії оцінювання

Підсумкові бали за екзамен складаються із суми балів за виконання всіх завдань, що округлені до цілого числа за правилами математики.

Алгоритм вирішення кожного завдання включає окремі етапи, які відрізняються за складністю, трудомісткістю та значенням для розв'язання завдання. Тому окремі завдання та етапи їх розв'язання оцінюються відокремлено один від одного таким чином:

Завдання 1 (тестове). (24 бали)

За кожний правильний тест, при наявності розрахунків – 2 бали.

Завдання 2 (діагностичне). (6 балів)

1 – наведення формули розрахунку відсотка;

3 – розрахунок суми відсотків за короткостроковим кредитом та суми штрафу;

1 – визначення видів санкцій за порушення законодавства;

1 – посилання на законодавчу базу банку та повні висновки за завданням.

Завдання 3 (евристичне). (10 балів)

2 - відображення схеми проходження платежу;

3 – визначення етапів проходження платежу;

5 – розрахунок суми платежу за обслуговування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Банківська справа : навчальний посібник / О. М. Колодізев, О. М. Рац, С. М. Киркач та ін.; за заг. ред. О. М. Колодізева. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 348 с.
<http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25676>

2. Кушнерьов О.С. Платіжні системи : конспект лекцій / О. С. Кушнерьов, Т. В. Доценко. – Суми : Сумський державний університет, 2020. – 268 с.

Додаткова

3. Йона Л.Г. Системи банківської безпеки [Текст] : навч. посіб. / Л. Г. Йона, О. В. Онацький, О. В. Швець ; Держ. ун-т інтелект. технологій і зв'язку, Каф. кібербезпеки та техн. захисту інформації. - Одеса : ДУІТЗ, 2022. - 190 с.

4. Лозинська О. І. Теоретико-методичні аспекти трансформації підходів до розроблення маркетингової стратегії банків в умовах діджиталізації економіки / О. І. Лозинська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету : збірник наукових праць. – 2023. - №1-2 (302-303). – С. 86 – 99. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29737>

5. Малишко Є. О. Криптовалюта як інвестиційний продукт інноваційної економіки / Є. О. Малишко // Вісник Одеського нац. ун-ту. - Одеса: «Гельветика», 2018. – Т. 23. – Вип. 1(66). <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/19005>

6. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні [Текст]: монографія / М. А. Пожидаєва. – Київ : Юрінком Інтер, 2020. – 346 с.

7. Пожидаєва М. А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. – 348 с

8. Українська Л. О. Державне регулювання платіжних систем / Л. О. Українська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2021/2022. – № 76-77. – С. 17-23. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27504>

9. Arslanian H. The Future of Finance. The Impact of FinTech, AI, and Crypto on Financial Services / H. Arslanian, F. Fischer. Springer International Publishing, 2019. – 315 p.

Інформаційні ресурси

10. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними: Постанова Правління НБУ № 210 від 29.09.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text>.

11. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>.